

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Könyvtáraink személyzete és a háború. A világháború küzdelmeiből könyvtáraink személyzete is kiveszi részét. Mint a hozzánk beérkezett adatokból kiderül, 1914. év december 31-ig főbb könyvtárainkból a következők vonultak be katonai szolgálatra:

1. *Az Országos Széchényi-könyvtárból:* dr. bártfai SZABÓ László, múzeumi őr, aki mint póttartalékos vonult be s a péterváradi katonai postahivatalhoz beosztva fokozatosan szakaszvezetővé lépett elő; dr. SULICA Szilárd segédőr, aki szintén mint póttartalékos vonult be a 24. honvédszázadhoz Brassóba és tizedessé lépett elő; dr. HUPKA Ödön gyakornok, aki mint egyéves önkéntes tiszti tanfolyamot végezte.

2. *A budapesti kir. magy. tudományegyetem könyvtárból:* dr. CZAKÓ Ervin rapidíjas, aki a cs. és kir. 32. gyalogezred zászlósaként vonult be, megsebesült a grodeki csatában s azóta újra visszatért; SIMONFI János gyakornok, aki mint póttartalékos Kolozsvárt teljesít irodai szolgálatot; a szolgák közül: PINTÉR József népfőlkelő tizedes; LŐRINCZ Endre népfőlkelő gyalogos; SZABÓ András népfőlkelő őrzető, aki a fogolytáborban felügyelő szolgálatot teljesít; MAGYARY László népfőlkelő tizedes; JUHOS Elek népfőlkelő gyalogos; GERGELY Ferenc tartalékos szekerész tizedes; PANKI László népfőlkelő tizedes; GÖCS Imre gyalogos, aki az északi harctéren megsebesült; PICHLER János tartalékos tengerész tiszti.

3. *A kir. József-műegyetem könyvtárból:* KLEIN Rezső és CSUTKA Jenő rapidíjasok, mint egyéves önkéntesek szolgálnak; SZIGETI János altiszt, mint népfőlkelő a déli harctéren; GYURCSIK István, STAUB Ferenc és FONYÓ Ferenc szolgák, mint népfőlkélek, illetve mint póttartalékosok.

4. *Az orsz. képviselőház könyvtárból:* NAGY Sándor segédkönyvtárnok és gr. HUGONNAI Viktor rapidíjas, önkéntesi iskolában képeztenek ki; MATÓ István szolga, mint póttartalékos az északi harctéren van.

5. *A m. kir. központi statisztikai hivatal könyvtárból:* dr. MIRE Gyula statisztikai gyakornok, ifj. MÓRA István, PAP László, LÁNYI Béla állandó díjnokok és dr. SZÖLLŐSY Zoltán ideiglenes alkalmazott.

6. *A kolozsvári Ferenc-József tudományegyetem könyvtárból:* VALENTINY Antal könyvtártsiszt, tartalékos hadnagy, aki sebesülten orosz fogságba jutott; MONOKY István könyvtártsiszt, tartalékos kadéttörmester, aki sebesülten orosz fogságba jutott; HERPEY Árpád gyakornok, akit tartalékos kadéttörmestertől zászlóssá léptettek elő s megsebesülten otthon ápolnak; ANDRÁSOF SZKY János gyakornok, akit önkéntesi iskolában képeznek ki; BORBÉLY György gyakornok,

önkéntes; BALOGH Ignác gyakornok, aki tartalékos kadétból zászlóssá lépett elő, megsebesült s arany vitézségi éremre lett előterjesztve; BERTALAN Károly napidíjas, önkéntes; az altisztek közül KOVÁCS János káplár őrmesterré lett, megsebesült s II. oszt. vitézségi ezüstérmét kapott, BALÁZS István szakaszvezető pedig helyiszlogátatot teljesít; a szolgák közül NAGY József káplárrá lépett elő s megsebesült; HORVÁTH József közlegény helyiszlogátatban; SIMON Mihály őrmester, PÁLL György közlegény, BÁZSA Márton őrvezető, SALAMON Ádám közlegény, URSZ Miklós őrvezető szakaszvezetővé lépett elő és megsebesült.

7. *A pozsonyi kir. Erzsébet-tudományegyetem könyvtárából*: dr. PERSIÁN Kálmán könyvtártiszt, aki mint népfőlkelő hadnagy vonult be s magánértesülések szerint a csatatéren hősi halált halt. Emlékét kegyelettel őrizzük.

8. *A budapesti városi nyilvános könyvtárból*: dr. BRAUN Róbert könyvtáros, mint népfőlkelő hadnagy; DRESCHER Pál, a könyvtárhoz szolgálatattételre beosztott számtiszt, mint egészségügyi önkéntes közlegény; BOR Rezső id. hivatalnok, mint tartalékos altiszt; TRUMMER József gyakornok, mint tüzér-önkéntes; a szolgák közül PEINITS György és tiszabeői SZABÓ István, mint népfőlkelő közlegény.

9. *A szegedi Somogyi-könyvtárból* a szolgák közül SZÉLL András és KRIGLER János, utóbbi megsebesült s tizedesből szakaszvezetővé lépett elő.

Kérdést intéztünk továbbá a zágrábi kir. tudományegyetem igazgatóságához is, de megkeresésünkre válasz nem érkezett.

A «Sokféle» történetéhez. SZINNYEI megírta, mind SÁNDOR István életrajzában (M. Irók, XII. 131), mind pedig «Az első magyar bibliographus» című akadémiai székfoglalójában (Ért. a Nyelv- és Széptud. köréből, XVII. köt. 10. sz.), hogy a «Sokféle» I. és II. kötete 1791-ben, a III. 1795-ben, a IV. 1796-ban az V. 1798-ban, a VI. 1799-ben, a VII. és VIII. 1801-ben Győrött, a IX–XII. pedig 1808-ban Bécsben jelent meg. Arról azonban sem SZINNYEI, sem más meg nem emlékezik, hogy az I. és II. kötetből két kiadás is napvilágot látott. Már pedig az én könyvtáramban levő példány első két kötete ezt a címet viseli: Sokféle. | Irá's egybe szedé | Sándor István. | Első darab | Fametszet | Győrött | Streibig József betűivel. 1806. és a Második darab is (más fametszettel) ugyancsak 1806. évszámmal. E két kötet szövegének betűformái is egészen mások, mint az 1791-iki első kiadásban. Szedése is sokkal sűrűbb, úgy hogy amíg az 1791-iki kiadásban az I. darab 167 oldalt, a II. pedig 163 oldalt foglal el, az 1806-iki második kiadásban amaz 121, emez pedig 122 oldalra terjed. A második kiadásnak papirosa is sötétebb, zöldesebb, mint az elsőé. A szöveg különben, úgy látszik, teljesen ugyanaz mind a két kiadásban. Van egy ugyanilyen második kiadású példány a M. Tud. Akadémia könyvtárában is. 1806-ban az 1791-iki kiadás már elfogyhatott s ez indíthatta STREIBIGOT arra, hogy a nyolc kötet teljessé tétele végett az első két kötetet újra lenyomassa, SÁNDOR Istvánt pedig arra, hogy az 1801-ben abbahagyott vállalatához 1808-ban még négy kötetet hozzáadjon.

SZILY KÁLMÁN.

Könyvtárak sorsa a háborúban. A jelenleg dúló világháború folyamán két esemény érdeklő közelebről a könyvtárakat. Az egyik a löweni egyetem híres könyvtárának gyászos pusztulása, amely áldozatul esett a németek jogos

önvédelemből folyó megtorló intézkedésének a már elfoglalt belga városban orozva reájuk támadó *franc-tireurök* galádságával szemben, a másik az a hír, hogy az oroszok Lemberg megszállásakor jónak látták a polonicákban oly gazdag OSSOLINSKI-gyűjteményt magukhoz ragadni és az orosz birodalom fővárosába, Szentpétervárra szállítani, hogy azután a császári könyvtárba kebelezzék.

Aki a pétervári könyvtár keletkezésének történetét ismeri, jól tudja, hogy a cárizmus ezen alapjában kevés kulturális érzékről tanuskodó intézkedése évszázados hagyomány: hiszen a pétervári gyűjtemény alapját is ily módon vetették meg! Az egész könyvtár eredetileg nem volt más, mint a világhírű ZALUSKI-féle gyűjtemény, melyre SZUVAROV 1794-ben, Varsó elfoglalása alkalmából tette reá a kezét s amelyet sebtiben ládába csomagolva sürgősen Pétervárra szállítottak. A könyvekkel ez alkalommal oly barbáruul bántak el, hogy «még azután is sokáig emlegették, hogy a győzők úgy bántak velük, mint egykor LUCIUS MUMMIUS (Kr. e. 146.) római hadvezér a görög műkincsekkel». A nagyszerű gyűjteményt különben, mely a hosszú úton a kedvezőtlen időjárástól is sokat szenvedett, már Varsóban is erősen megdézsmálták, még pedig elsősorban a lengyel hazafiak, akik, midőn a könyvtár szomorú sorsa köztudomásúvá lett, több ezer kötetet tulajdonítottak el belőle. Így azután a nagyszabású könyvtár, mire Pétervárra ért, mintegy 250.000 kötetre — közte 12.000 kézirat — csökkent. A hadizsákmány későbbi években is egyike volt a könyvtár legbőségesebb gyarapodási forrásainak. Így 1832-ben a varsói közkönyvtárt, a SAPIEHA-RZEWUSKI hercegi könyvtárt s a pulawi-i CZARTORYSKI-gyűjtemény jelentékeny részét kobozta el az állam és kebelezte be a császári könyvtárba; a keleti kéziratok nagy része I. MIKLÓS alatt Törökországból került ki a hadizsákmány gyanánt, és így tovább.

Ne higyjük azonban, hogy a könyvek zsákmányolása orosz találmány. Már az ókorban is gyakran éltek vele. A thébai és memphisi régi ó-egiptomi könyvtárak sokat szenvedtek a perzsa betörés alkalmával; szintúgy az AULUS GELLIUS szerint első nyilvános görögországi könyvtárt, melyet PEISISTRATOS létesített, állítólag XERXES magával hurcolta Perzsiába. ARISTOTELES egykori könyvtára pedig, változatos mult után, mint SULLA zsákmánya végre is Rómába került.

A rómaiak sokáig nem helyeztek valami különösebb súlyt a zsákmányolt könyvekre. Kártágo elpusztításakor (Kr. e. 146.) állítólag az összes könyveket átengedték ázsiai szövetségeseiknek. S amikor egy századdal később a nagyszerű alexandriai könyvtár JULIUS CAESAR egy hadiintézkedése folytán a lángok martaléka lett, ANTONIUS a nagy kárt azzal igyekezett jóvátenni, hogy a pergamoni könyvtárt odaajándékozta a szép KLEOPATRÁNAK. Természetesen voltak azonban már akkor is római hadvezérek, akik méltányolták a könyveket. PLUTARCHOS dicsérettel írja AEMILIUS PAULUS-ról, Makedónia elfoglalójáról, hogy azt a sok ezüstöt és aranyat, amit a királyi kincstárakból egybehordtak, még csak látni sem akarta s csupán a könyveket tartotta meg fiai számára. Ép így LUCIUS LUCULLUS is gazdag könyvzsákmánnyal tért meg keleti hadjáratából (Kr. e. 67.) s ekként keletkezett gyűjteményét a legnagyobb szabadelvűséggel nyitotta meg a tudósok és írók előtt,

A népvándorlás és a régibb középkor idejében a könyvek a hadizsákmány közt csak akkor játszottak szerepet, ha bekötésük drágakövekkel díszített arany- és ezüstverettel voltak ellátva. Az efféle kötések káprázatos pompájáról némi fogalmat adhat az a följegyzés, mely szerint egyetlen evangéliumos-könyv födeleit 89 gyöngy, 31 smaragd, 14 zafir, 13 rubin és egész sereg kisebb ékkő díszítette. Képzeltető, mily kedves zsákmány volt az ilyen pazar díszítésű kötet a kapzsi hordáknak! Persze a könyvet többnyire kiszáktották drága tokjából s mint értéktelen lomot sorsára hagyták.

A renaissance óta ezen e téren is változás tapasztalható. A könyveket ismét belértékük kedvéért is zsákmányolták. A kornak szinte minden fejedelme szenvedélyes bibliofil s épen nem vetette meg a könyvtárgyarapítás e kiadós eszközét. I. ALFONZ nápolyi királyról följegyezték, hogy katonái annyira ismerték bibliofil hajlamait, hogy a fosztogatások alkalmából mindig az ő részére tették félre a könyveket, mert tudták, hogy ezzel kegyeibe férkőzhetnek. A mi nagy bibliofil-uralkodónk, MÁTYÁS király szintén nem vetette meg az efféle zsákmányt: világhíres gyűjteményének néhány cseh származású pompás darabja aighanem ilyen úton került a budai könyvesházba. VIII. KÁROLY francia király 1495-ben hatalmas mennyiségű könyvet és műkincset vitt el Nápolyból. Csak a zsákmány elszállításáért Nápolyból Lyonig 1594 livres tournois-t fizetett, a zsákmány súlya pedig meghaladta a 87.000 fontot. Utóda, XII. LAJOS, Milano ellen viselt hadjáratában 1499 vagy 1500-ban, egyszerűen elkobozta a SFORZÁ-k paviai könyvgyűjteményét s beleolvastotta a saját királyi könyvtárába. A Laurenzianában ma is őrzött ősrégi pandekta-kéziratot szintén a hadiszerecse juttatta mai helyére: amidőn Gino CAPPONI Pisát kiéheztetéssel legyőzte, győzelmének egyetlen jutalmául e kéziratot kötötte ki s valóságos diadallal vitte át Firenzébe. Még a nyugati kultúrával szemben barbár törökség sem vetette meg a szép könyveket: ami Buda elfoglalásakor MÁTYÁS király könyvtárából még el nem kallódott, azt Konstantinápolyba vitték magukkal. Buda visszafoglalásakor viszont a császári hadak kutattak szenvedélyesen könyv-zsákmány után, persze a Korvína darabjait sejtve a föllett, jobbára kései kötetekben. Több száz kötet a bécsi udvari könyvtárba került; de jutott belőlük az egyes hadvezéreknek is. Így a mainzi városi könyvtár ma is őriz öt XVI—XVII. századi keleti kéziratot, melyet az egyik vezér, Johann Karl THÜNGEN br. zsákmányolt és 1692-ben, a kéziratok tábla-bélésére írt följegyzés tanúsága szerint, a mainzi jezsuita-kollégiumnak adományozott.

A harmincéves háború zavarai is nem egy könyvtárra végzetes hatással volt. De talán egyre sem oly nagy mértékben, mint a heidelbergi Palatinára, melyet a XVII. század elején joggal Németország legnagyobb könyvtárának tartottak. Sajnos, a benne felhalmozott kincsek 1622-ben hosszú időre, részben talán örökre elvesztek a számára. Alighogy TILLY szeptember 19-én a városba bevonult, MIKSA bajor herceg rátette a kezét a híres gyűjteményre s azt hadikárpótlásul XV. GERGELY pápának ajándékozta. ALLATIUS Leó pápai könyvtáros ötven társzekéren vitte el 1623 februárjában a kéziratot és nyomtatott könyveket. A kéziratok egy részét később ismét fegyveres úton elragadták Rómától s mint alább látni fogjuk, újra Heidelbergbe juttatták, de 432

görög, 1973 latin és francia, 289 héber kézirat, az összes nyomtatványok és számos keleti kódex továbbra is Rómában maradt. Sovány kárptótlás ezért az egykori gyűjtemény szízes katalogusa, melyet XIII. LEÓ pápa a heidelbergi egyetem fennállása 500 éves fordulójakor ajándékozott az ünneplő intézetnek.

MIKSA, aki maga is szenvedélyes könyvbarát volt, bizonyára nem minden titkolt keserűség nélkül engedte át e nagyszerű gyűjteményt a Kuriának. Amikor későbbi években a fegyverek szerencsése újra idegen könyveket játszott a kezére, haladéktalanul a maga müncheni gyűjteményébe kebelezte őket. Így pl. a nördlingeni ütközet után (1634) KRISTÓF württembergi herceg, továbbá MÜLLER püspök könyvtárát is Münchenbe szállíttatta. E rablásnak a jogi színezet azzal adta meg, hogy a saját gyűjteményein a svédek által okozott károokra hivatkozott. Ámde ezek a károk nem lehettek túlságosan jelentékenyek, mert amikor 1632-ben a diadalmas svéd hadsereg Bajorországba tört, MIKSA udvari könyvtára legnagyobb ritkaságait hordókba rakatta s a waldhauseni erdőségben elrejtette.

Ez óvőrendszabályok a svédekkel szemben nem voltak épen indokolatlanok, hiszen a GUSZTÁV ADOLF alapította uppsalai egyetemi és stockholmi királyi könyvtárakban még ma is fölös számban hirdetik a könyvek és kéziratok GUSZTÁV ADOLF és utódai sikeres háborúinak emlékét. Egyik sem hirdeti azonban akkora ékesszólással az eredményeket, mint az uppsalai könyvtár ULFILASZ-kézirata, a híres *codex argenteus*, a gót nyelvtörténet e páratlan becsű emléke, mely Prágából került hadizsákmányként a kódös északra. A rigai és braunsbergi jezsuita kollégiumok gyűjteménye, a würzburgi püspöki könyvtár jelentékeny része, továbbá a lengyel-, cseh- és morvaországi gazdag könyvzsákmány mind-mind e két könyvtár gyarapítására szolgált. A zsákmányolás méreteiről némi fogalmat adhat az az egyetlen körülmény, hogy DIETRICHSTEIN Ferenc herceg, Olmütz bíboros-érsekének gyűjteménye egymaga 47 ládába csomagolva jutott a svédek földjére. Ugyanígy került oda COPPERNICUS Miklós, jeles csillagász sajátkezű bejegyzéseivel ellátott értékes könyvtára is, amelyet a tudós halálakor a frauenburgi káptalanra hagyott.

E fosztogatások egyike sem vetekehetnek a zsákmány belső és ritkasági értékére, valamint darabszámára azokkal a kincsekkel, amelyeket I. NAPOLBŊN diadalmas hadai vittek magukkal. A francia köztársaság s példájára az első császárság is rendszeresen átkutatta a meghódított országok főbb gyűjteményeit s az ekként megállapított irodalmi kincsekre több-kevesebb brutalitással tette rá kezét. Az első ilyen kulturadót az irodalmi emlékekben különösen gazdag Belgiumnak kellett megfizetnie. Az 1792. hadjárat után a Párisba hurcolt kéziratok száma egymagában meghaladta a másfélezret.

Ezután Olaszországra került a sor. 1796-ban a milanoi Ambrozianát kuttatták át és számos ritkaságát, köztük JOSEPHUS FLAVIUS papirusz-kéziratát, PETRARCA Vergiliusát, GALILEI és LEONARDO DA VINCI sajátkezű iratait hurcolták Párisba. Ugyanekkor a modenai hercegtől 68 kéziratot csikartak ki. A következő évben a monσαι kolostorból 115, Mantuából 15, Veronából 30 s Velencéből 200-nál több kéziratot vittek el. MONGE és BERTHELLET, a ritkaságok felkutatására kiküldött bizottság vezetői, valóban értékelték új mestersé-

güket. A pápai tulajdonnal valamivel körülményesebben bántak el. Itt legalább a külső dekorumot igyekeztek megtartani. Így a bolognai könyvtárak kifosztásához az 1796 júliusában kötött fegyverszünet szerződésében csikarták ki a pápa «felhatalmazását». A vatikáni könyvtárból elemelt 500 kéziratot pedig a torentinói békekötésben (1749 febr. 19.) kötötték ki maguknak. Ilykép Itáliából is 1500-nál több kézirat került Párisba.

Sokkal kisebb eredménnyel járt a német gyűjtemények kifosztása. Így a MOREAU generális vezetése alatt álló csapatok 1801-ben csupán 119 kéziratot zsákmányoltak, amiből 16 Münchenre, a többi Salzburgra esik. 1806 vagy 1807-ben fosztották ki Potsdam, Elbing és Wolfenbüttel könyvtárait, a legtöbbet Wolfenbüttel vesztett: mintegy 250 kéziratot. Sokkal szerencsésebben folyt le a francia okkupáció Berlinben, a gyászos jénai csata után (1807). BIGNON, a francia megbízott itt meglehetősen szerényen lépett fel. Csupán a *Philosophical transactions* s a berlini tud. akadémia *Denkschriften*-jeinek teljes sorozatát követelte a párisi École polytechnique számára, de Alexander von HUMBOLDT közbenjárására a *Transactions*-ról lemondott s beérte a *Denkschriften* teljes példányával, melyet a kir. könyvtár 40 tallér költséggel egészített ki csonka duplumaiból. Több kár háramlott a könyvtárra egyes francia tisztek részéről, akik kikölcsönzés ürügye alatt csentek el néhány kötetet.

A franciák ezen eljárása számos könyvtár vezetőségét arra indította, hogy kincseit idejekorán biztonságba helyezze. Így a szentpétervári császári könyvtár ugyanilyen úton szerzett készlete javarészt az orosz-francia háború kitörésekor elszállította Pétervárról, jöllehet NAPOLEON nem jutott el a névaparti fővárosba. Hasonló övrendszabályokkal élt Bécs is. Először 1805 októberében menekült az udvari könyvtár igazgatósága a főbb címeliákkal a Dunán Magyarországra. E példát november közepén a nemrég alapított SZÉCHÉNYI-könyvtár is követte. MILLER igazgató a könyvek és kéziratok legértékesebb darabjaival Pestről Temesvárra menekült, ahonnan az utak járhatatlansága folytán csupán március közepén tért ismét vissza. 1809 tavaszán ismét menekült a két könyvtár. A bécsi intézet 14 ládát rakott meg könyvekkel és kéziratokkal, míg a jóval csekélyebb jelentőségű pesti intézet 24 ládát használt. MILLER ezúttal Nagyváradon telepedett meg s hosszú huzavona után 1810 tavaszára tért vissza.

Mintogy Napoleon hadserege Pestre nem tette be a lábát, a SZÉCHÉNYI-könyvtárban nem esett kár. Nem úgy a bécsi udvari könyvtárban, melynek visszamaradt, még mindig jelentékeny kincsei felcsigázták az ellenség mohóságát. Már június 10-én felszólították OSSOLINSKI grófot, az intézet prefektusát, hogy terjessze DENON, a francia múzeumok főigazgatója elé az udvari könyvtár ama tárgyainak jegyzékét, «melyek érdemesek arra, hogy kiválogassák és elkülönítsék őket». Hiába hívta fel OSSOLINSKI gróf CHAMPAGNY gróf francia minisztert a könyvtár védelmére, hiába fordult e tárgyban magához NAPOLEONhoz, az elkobzást nem volt képes megghiúsítani. Több száz görög, latin, francia és olasz kéziratot, továbbá 169 értékes és ritka régi nyomtatványt koboztak el és szállítottak Párisba a franciák.

A napoleoni háborúkban zsákmányolt könyvek legnagyobb részét azon-

ban csakhamar visszakapták jogos tulajdonosaik. Noha az 1814. és 1815. békeszerződések ez iránt kifejezetten nem is intézkednek, a szövetségesek csakhamar érvényt szereztek ebbeli természetes jogaiknak. A jelt Ausztria adta meg, mely már 1814 júliusának végén Párisba küldte az udvari könyvtár egyik tisztviselőjét, hogy válogassa ki és hozza vissza az 1809-ben elhurcolt kincseket. Az első szállítmány december végén érkezett meg nyolc ládába csomagoltan Ulmba. A maradvány hazaszállítását a száznapos uralom késleltette, de meg nem akadályozta.

Waterloo után Poroszország adta meg a jelt a könyvek visszakövetelésére. A rajnai tartományokból elvitt darabok augusztus 22-én adtak vissza. Ezt követte csakhamar a wolfenbütteli, müncheni és salzburgi zsákmány visszatérítése. A Génuból és Torinóból elvitt darabokat a szárd királynak, a belgiumiakat a németalföldi királynak s a felsőolaszországiakat az osztrák kormánynak adták ki. Legrosszabbul a Szentatya járt: a Vatikánból elvitt darabokat csak részben kapta vissza; az eredetileg Heidelbergből származó darabokat azonban a heidelbergi Palatina jogutódának, az egyetemi könyvtárnak juttatták. Hogy e nagy visszatérítés dacára nem egy darab továbbra is Párisban maradt, annak ékes tanúbizonysága a híres MANESSE-kézirat, melyet csupán az 1870/71. háborúból kifolyó békekötés egy külön pontja alapján kaptak vissza a németek.

Általános kulturális szempontból sokkal súlyosabb veszteség érheti a háború viszontagságai nyomán az emberiséget azáltal, hogy egész könyvtárak a háborúval járó elemi csapások, elsősorban a tűzvész áldozatául esnek. Az alexandriai könyvtár már említett égésétől a löweni könyvtár pusztulásáig a könyvtáraknak szinte beláthatatlan sorát érte ez a végzet. A népvándorlás, a tatárjárás, a százéves háború s később a harmincéves háború a könyvtárak szinte beláthatatlan sorát pusztította el a kultúra egyéb emlékeivel egyetemben a földszínéről. Hogy árpádkori irodalmi maradványokban oly szegények vagyunk, azt kétségkívül elsősorban a tatárdúlásnak köszönhetjük. A székesegyházak, szerzetesházak egész sora pusztult el ez alkalommal s velük a bennük felhalmozott könyvgyűjtemények is. Az újkorban a török és császári hadak dúlták fel nem egy könyvtárunkat. A kolozsvári unitárius főiskola híres könyvgyűjteményét BASTA hajdúi dúlták fel 1602-ben; BETHLEN Gábor erdélyi fejedelem gyulafehérvári pompás könyvtárát az 1658-ban Erdélyre zúdított tatárhad teljesen fölégette; a debreczeni református kollégium könyvtára pedig 1704-ben, amikor a császári csapatok feldúlták a várost, nagyrészt szintén tönkrement. Az 1848/49-iki szabadságharc sem mult el könyvtári veszteség nélkül. A nagyenyedi főiskola méltán híres könyvtárát akkor prédálták fel s úgy szétszórták, hogy hirmondónak alig két-háromszáz darab maradt meg belőle.

Időrendben legközelebb áll hozzánk az 1870/71-iki német-francia háború könyvtári áldozata: a régi városi könyvtár pusztulása Strassburgban a város ostromlása alkalmával 1870 aug. 24. éjjelén. A pusztulás alkalmából REUSS Rudolf bőven ismertette a *Revue critique*-ben a könyvtár történetét s az örökre elpusztult szellemi kincseket. A városi könyvtár magvát SCHOEFFLIN János-Dániel (1695—1771.) francia királyi történetíró és tanácsos nagyszabású, történeti művekben gazdag könyvtára tette, melynek 10.792 kötetre rúgó egész

állományát 1765 máj. 25-én kelt közjegyzői okirattal a városnak engedte át, egy 2400 livret kitevő évjáradékkal együtt. Életének még hátralévő hat esztendejében folyton gyarapította a könyvtárat, úgy hogy az halálakor 11.425 kötetből állt. A forradalomig a könyvtár legfontosabb szaporodása SILBERMANN János András hires orgonaépítő adománya volt, aki 1783-ban elzászi vonatkozású darabokban gazdag könyvtárát a városra hagyományozta. De igazi jelentőségre a gyűjtemény a forradalom alkalmával tett szert, amikor az elzászi szekularizált kolostorokból tömentelen könyv és kézirat jutott a könyvtár birtokába. A szaporodás mértékéről fogalmat adhat az a körülmény, hogy csupán egyetlen intézet, a Szent Jakabról nevezett strassburgi rendházból 2000 ösnyomatvány és 1200 kézirat került a városi könyvtárba. Pusztulásakor állományát mintegy 300.000 kötetre becsülték. A kéziratári részről JUNG készítette még a hatvanas évek elején egy részletes leírójegyzéket, melynek eredeti példánya a könyvtárral együtt elégett, de öt folió-kötetre terjedő másolatát még 1863-ban a francia kormány rendelkezésére bocsátotta. E másolatot azonban, sajnos, nem sikerült feltalálni. Az elpusztult kincsek közt volt a remekül miniatű *Hortus deliciarum*, mely 1175-ben készült HERRAD von Landsperg számára; a IX. századból való, bíbor-pergamenre arany és ezüst betűkkel írt imakönyv, több Karoling-korabeli más kézirat, az egyháztörténeti szempontból oly fontos *Synodicon* a X. század elejéről stb. stb. Továbbá számos a helyi történetre vonatkozó okmány és kézirat. Ösnyomatványok dolgában szintén nagy volt a veszteség: hiszen a városi könyvtár ilyenmű kincsei 5000 kötetre rúgtak. REUSS azután bőven foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a pusztulásért kit terhel a felelősség. Mint kortárs, aki az események közvetlen hatása alatt ragadott tollat, természetesen elfogult és gyűlölködő a diadalmas ostromló sereggel szemben, melyet tudatos vandalizmussal vádol. Annyit azonban maga is beismer, hogy a kár tetemes részét okos óvintézkedésekkel könnyen elkerülhették volna: hiszen csak tűzbiztos boltozott helyiségekbe kellett volna áthordani a könyvtár legbecsesebb címeliát. Az is hiba volt, hogy amikor a tűz este kilenc órakor az épület második emeletén kiütött, kellő tűzoltóság sem volt készenlétben s a tűzvész a régi fabútorzatot szinte egy szempillantás alatt égő zsarátnokká változtatta. Ehhez járult még az is, hogy az épület főlépcsője is fából készült s így könnyen elvághatta az esetleges mentők útját. A bajt fokozta, hogy a tűzvész kitérésekor a könyvtári tisztviselők közül senki sem jelentkezett, hogy szervezte volna a mentési munkálatokat. Mint tudjuk, a német hódítók fényesen kárpótolták Strassburgot a kétségkívül akaratlanul okozott nagy veszteségért az 1872-ben létesített egyetemmel kapcsolatban felállított könyvtárral, melynek alapbeszerzéseire 150.000 márkát fordítottak s amely két évtized múlva már 700.000 kötetet számlált s a német birodalom egyik legmodernebb s legfényesebb könyvtáráruháival rendelkezett.

A mostani világháborúban elpusztult löweni könyvtár, mint építészeti emlék is kiváló volt. A XVIII-ik század pompakedvelő építkezéseinek egyik legszebb példája volt.¹ A főkönyvtárterem falait díszesen faragott tölgyfaálvány

¹ V. ö. La bibliofilia. XVI: 317—18 l.

vette körül, tetején az ókori bölcsészek és írók életnagyságú mellszobrával. Egy másik könyvtárterem, melyet vagy egy évvel ezelőtt alakítottak át tanári dolgozószobává, gazdag berakású tölgyfaburkolatával tűnt ki. A nyilvános olvasóterem legbecesebb díszé az egyetem híres tanárainak pompás arckép-sorozata volt. A könyvtár legnagyobb ritkaságai közül fölemlíthetők THOMAS a Kempis sajátkezű kéziratái; Andrea VESALE: *De humani corporis fabrica c.* művének hártya-példánya, melyet V. KÁROLY császár adományozott az egyetemnek; az egyetem 1425-ben kelt alapító oklevele; a hittudományi, irodalmi és történeti szak számos nagybecsű régi nyomtatott emléke stb. A könyvtárral együtt elpusztultak azok a jegyzetek is, melyeket a könyvtáros egy tervbe vitt régi katalógus számára készített a gazdag állományról.

GULYÁS PÁL.

A Korvina két maradványa Amerikában. I. MÁTYÁS király világhírű gyűjteményéből újabban napfényre került relikviák sorából különösen kettőnek sorsa felől voltak a Korvina kutatói eddig teljes bizonytalanságban. Ezek egyike a *Statuta urbis Romae* c. h. é. és ny. n. ősnymtatvány remekül kifestett, hártýára nyomtatott példánya az ALTEMPS hercegek könyvtárából, melynek címlapját II. PÁL pápa és I. MÁTYÁS cimere ékesíti s amely egykorú, fényes kötéssel vanellátva. A miniált inkunábulum eléggé részletesen le van írva az ALTEMPS-könyvtár II. részének 1908 január 20—február 10. tartott árverésére készült fényes lajstromban, de az elsőrangú ritkaságot az árverés vezetésével megbízott Dario G. Rossi-cég árverésen kívül eladta s tőle sehogysem sikerült megtudni a bőkezű vásárló nevét. A másik, ennél is fontosabb maradvány az ú. n. DIDIMUS-kódex, melyet egy firenzei cég 1912-ben a magyar államnak is felajánlott vételre,¹ de oly túlzott igényekkel, hogy a vásárból nem lett semmi. Azóta erről a sokáig lappangott kodex hollétéről sem volt tudomásunk. Mint most egy Amerikában élő hazánkfiának, br. SZALAY Imre m. n. múzeumi igazgatóhoz intézett leveléből megtudtuk, mindkét, bibliofil szempontból elsőrendű, ritkaság a könyvvásárlásaiban szinte korlátlanul költelekező Pierpont MORGAN gyűjteményébe került s jelenleg abban a fényes márványteremben van kiállítva, melyet MORGAN halála alkalmából oly szemléletesen írt le egyik egykori szállítója.²

G. P.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1914. július—december hónapokban.³

Budapesten.

Abrahám Leó. VII., Dob-u. 16.
Adria-könyvnyomda r. t. Úv. Schulhof
 Károly. VII., István-út 41—43.
 * *Adria-nyomda.* Sichernann és Lef-
 kovits, VII., Klauzál-u. 22.
Breier József. VIII., Mária-u. 24.

Breuer Mór. VIII., Baross-u. 109.
 * *Budapesti Értesítő* sajtója, VII., Aréna-út
 6. sz.
Durdik Károly. VIII., Mária-u. 17.
 * *Haladás ny.* (Tul. Németi Elemér. VII.,
 Nefejejts-u. 41.

¹ L. BERZEVICZY nagybecsű tanulmányának kivonatát Magyar Könyvszemle 1912. 280—83. l.

² L. u. o. 1913. 268. l.

³ Az egy *-gal jelölt nyomdák hatóságilag nincsenek bejelentve. A két **-gal jelöltek megszűntek.

- Holló Lajos. V., Csáky-utca 36.
 Hunnia-ny. r.-t. V., Szalay-u. 3., most
 V., Csáky-u. 49.
 ** Jókai-ny. VII., Tököly-út 28.
 «Jókai» és Löbl Mór nyomda egyesített
 részvénytársaság. VII., Király-u. 27.
 Kalmár Mór. IV., Semmelweis-u., most
 VI., Ó-utca 40.
 * Lebowitch Lipót, («Reklame.») IV., Váci-
 utca 21.
 ** Löbl Mór. VII., Király-u. 27.
 ** Mezei Adolf és Fehér M. Márton. IX.,
 Ráday-u. 40.
 Mezőfi Vilmos. VIII., Baross-u. 4.
 Naftali Aron. VIII., Népszínház-u. 22.
 * Németh József. I., Fehérvári-út 15.
 ** Rákos Farkas. VI., Gr. Zichy Jenő-u. 37.
 Schmelcz Izidor és Zoltán Béla Studio
 nyomdai műintézet. VI., Izabella-u. 70.
 Schön Gizella. V., Báthori-u. 1.
 Seidmann Chaimné—Brük Mária. VI.,
 Gróf Zichy Jenő-utca 16.
 ** Siebermann-Major Lébél és Fischer Lef-
 kovits Vilmos. VII., Klauzál-u. 22.
 Stein Lipót. V., Falk Miksa-u. 10.
 Steiner Soma. VII., Rózsa-u. 29.
 Sugár István. VI., Hungária-körút 95.
 ** Weissenberg Armin.
 Weisz Armin. IV., Irányi-u. 15.
 Zubora István, Wendt Margit és Wendt
 Kornélia. IX., Közraktár-u. 12/a.

Vidéken.

- Bácsföldvár. Kultura-ny. Bocsrá Kálmán.
 Békéscsaba. * «Békésmegyei Függetlenség»
 kny. (Tul. Gesmey Soma.)
 Dunaszerdabely. ** Adler Lipót.
 « » Adler Mózes.
 Érmibálysfalva. Schönberger Mártonné. sz.
 Izsák Mariska, időközben megszűnt.
 Felsőgalla. ** Hacker Dezső.
 Győr. Neuwrith Imre.
 Hajdubabász. * Wohlberg Izidor.
 Igal. * Czeider Kálmán.
 Jánosbáza. * Markovits Herman.
 « » ** Rubin Salamon.
 Kaba. Kabai könyvnyomda-társaság.
 Kecskemét. «Katonai József» ny. (Tul.
 Kaufer Artur—Fischer Manó.)
 Kecskemét. ** Szil Nándor.
 Kolozsvár. * Bernát papírosáruháza nyomda-
 intézete.
 Kolozsvár. Egyesült kny. r.-t. (Sebestyén
 Dávid, Nadányi Emil, Gámán Dezső.)
 Kőhalom. Kőhalmi ny. ** (Babancu és
 Fielken.)
 Léva. Frankó Ferenc.
 Magyarfalva. Vulkán Lipót.
 Magyarkanizsa. ** Léderer Manó.
 « » * Léderer és Varga.
 Magyarlápós. ** Márk József.
 Mezőberény. ** Wendler Ferenc.
 Mezőberény. ** Baltha János.
 « » * Baltha és társa.
 Módos. * Pátiria-ny. (Tauszig Oszkár.)
 Mohács. Mohácsi doboz- és papíráru-
 gyár rt.
 Nagybánya. * Lendvay-ny. (Tul. Morvay
 Gyula.)
 Nagybánya. ** Morvay Gyula.
 Nagyszombat. * Goldmann Miksa. (Tul.
 Hirschbein Armin.)
 Nagyszombat. ** Hirschbein Ármín.
 Nagyszöllös. * Abkarovits Alajos.
 Nyiregyháza. Borbély Sámuel. (Bérlő :
 Heiszler Jenő, Feldmann Fülöpné.)
 Nyitra. ** Deák József. Hermes-ny.
 « » * Gellis Ármín. Hermes-nyomda-
 vállalat.
 Pestujhely. ** Némegy Elemér.
 Polgár. Preszler Miksa.
 Pozsony. ** Löwy Gusztáv.
 « » Löwy Miksa.
 « » Pinn Nándor.
 Savanyúkút. Schiffer Artúr.
 Szabadka. * Bácsmegyei nyomdavállalat.
 (Fenyves és tsa.)
 Szabadka. Grósz Sámuel.
 Szeged. * König Salamon.
 Szeghalom. Friedmann Lajos.
 Szilágycséb. Vidin Jakab. Úv. Ladányi
 Ferenc.
 Szőlők. ** Bakos István.
 Tótkomlós. «Express»-kny.
 « » ifj. Valach Mihály és társai.
 Újpest. * «Egyenlőség»-nyomda. (Tul.
 negyedi-Szabó Geyza.)
 Újvidék. ** Fuchs Oszkár és társa.
 « » Fuchs O. és társa utóda Neu-
 pauer Ödön.
 Zsolna. Pokorny Hubert.